

Filozofija prava moderne

Rezime: Tematika socijalnog sistema i njegovog nastajanja u zavisnosti od načina pribavljanja njegove legitimnosti u funkcionalno diferenciranim društvima veoma je aktuelna ne samo u sociološkim teorijama o socijalnim sistemima, nego i u naučnim diskursima u okviru moderne pravne sociologije i filozofije prava. Ovo je posebno uočljivo u mnogostrukim interakcijama socijalnog sistema (nastajanje, oblikovanje, kontrola kontingentnosti etc.), na način na koji se one razmatraju u okvirima teorijskih rasprava u smislu oblikovanja posebne sociološke teorije o socijalnom sistemu. Niklas Luhmann i Helmut Willke razmatraju ovu problematiku sa osvrtom na funkcionalni odnos između kompleksiteta, funkcionalne diferencijacije i kontingentnosti.

Ključne riječi: kompleksitet političkog subsistema, kontingentnost, civiliziranje moći, institucionalna legitimnost, pravni subsistem.

Moderno se društvo može opisati kao funkcionalno organizovani sklop autonomnih i samoreferencijalnih subsistema. Sa specijalizacijom i autonomizacijom (prije svega kroz oblikovanje jedne vlastite diferencirane semantičke strukture sistemsko specifičnih komunikacija) stupaju kriteriji racionaliteta subsistema u jednu nužnu antinomiju sa kriterijima sistemskog racionaliteta cjeline društva. Pored ove konfliktne matrice nastaju u procesu funkcionalne diferencijacije između specijaliziranih subsistema i unutar ovih subsistema novi oblici konflikata, koje nije moguće razriješiti kroz diskurzivnu proceduru dostizanja konsenzusa, nego mogu biti riješeni samo kroz prikladne forme procesiranja disencija. Ali, ovaj funkcionalni konflikt racionaliteta specijaliziranih funkcionalnih subsistema društva je samo jedna strana. Druga je strana vanjsko okruženja, kojem Helmut Willke «u modernim društvima pripisuje limitirajuće kriterije za društveno posredovani ciljno specifični racionalitet djelova»¹. Pored toga, ostaje otvoreno pitanje, da li ukupna konfliktna matrica može biti kroz procesiranje disencije «dokinuta»; kada konflikti nisu razriješeni unutar disencije, i kada se dešava dekonstrukcija integracijskog skopa subsistema jednog društva. Kako i na koji način

---

¹ O tome usp. Willke, 1989: str. 63.

trebaju biti pod datim kontekstualnim uslovima subsistemi funkcionalno diferenciranog društva ponovo (re)integrisani?

Tematika socijalnog sistema i njegovog nastajanja u zavisnosti od načina pribavljanja njegove legitimnosti u funkcionalno diferenciranim društvima veoma je aktuelna ne samo u sociološkim teorijama o socijalnim sistemima, nego i u naučnim diskursima u okviru moderne pravne sociologije i filozofije prava. Ovo se posebno apostrofira na mnogostrukim interakcijama socijalnog sistema (nastajanje, oblikovanje, kontrola kontingencije, semantičke strukture etc.), na način na koji se one razmatraju u okvirima teorijskih rasprava u smislu oblikovanja posebne sociološke teorije o socijalnom sistemu (Niklas Luhmann, Helmut Willke). Ovdje se najprije polazi od kompleksiteta odnosa unutar sistema, koji su građeni na komunikacijskim mogućnostima njegovog donosa prema vanjskom okruženju. Pored toga, u datom kontekstu se postavlja i principijelno pitanje nastajanja, stvaranja i oblikovanja socijalnog sistema, u smislu, na koji se način kompleksitet i funkcionalna diferencijacija, koji su svojstveni modernom demokratskom poretku, manifestuju na subsistemske i legitimacijske procese unutar modernih društava. Nadalje bit će tematiziran i aspekt kontrole moći i njenog organičavanja, koji je u modernim socijalnim sistemima/organizacijama karakteriziran kroz diskrepancu između institucionalnih izvora legitimnosti i postojećih političkih mehanizama moći.

Kompleksitet i funkcionalna diferencijacija modernih društava

Specifično obilježje savremenog društva je visoki stepen funkcionalne diferencijacije. Iz cjeline socijalnog sistema izdiferencirali su se po svojoj funkciji autonomni i srazmjerno u sebi zatvoreni subsistemi. U svakom od njih odvijaju se karakteristične operacije po svojevrsnim pravilima koja važe samo u tom subsistemu, u kome ne važe pravila drugih subsistema. U modernom društvu, koje sistemsko teorijski diskurs (Niklas Luhmann, Helmut Willke) opisuje kao jedan u funkcionalne subsisteme diferenciran globalni sistem, političkom subsistemu se pripisuju funkcije donošenja kolektivno obavezujućih odluka i njihovog implementiranja. Iz datog razloga politički subsistem preuzima na sebe za moderno društvo bitne funkcije: *stvaranja, upravljanja i kontrole političke moći*. Obzirom da funkcionalno diferencirano društvo ne bi završilo u sistemskoj anomiji, ono

je upućeno na ispunjenje funkcija svakog pojedinačnog subsistema, i otuda ne pripada ni jednom pojedinačnom subsistemu, a posebno ne političkom subsistemu, ili političkoj moći, centralna ili čak univerzalna funkcija upravljanja funkcionalno diferenciranim društvom.²

U funkcionalno diferenciranom društvu, kojem su imanentni konflikti između subsistemske specifičnih racionaliteta, sistemski kontingencija i funkcionalna diferencijacija se podvrgavaju kontroli kroz racionalni izbor kompatibilnih opcija od strane subsistema. To je tačnije beskrajno mnoštvo opcija koje, s jedne strane, djeluje na vrlo složen unutrašnji kompleksitet, na unutrašnju diferencijaciju i sistemsku specijalizaciju i saglasno tome označava razvijen, organizovan kompleksitet i na drugoj strani beskrajno bogatstvo opcija stvara netransparentnost i nepredvidivost dinamike subsistema i komplementarno tome rizike i negativne eksternalitete za kontekste datih subsistema. Zato, ovo mnoštvo opcija služi kao kristalizaciona tačka za strategije kompatibilizacije diferenciranih funkcionalnih subsistema. Politika kao anticipacija mogućeg treba tada biti zamijenjena mogućnostima politike – i ovo komparativno važi za sve društvene funkcionalne subsisteme. U logici operativne autonomije to značajno ima više smisla, ako jedan subsistem u okviru procesiranja diferencijacija sebi određuje „ograničenja“, koja sistem prema njegovoj percepciji konteksta drugih njemu susjednih sistemima smatra za kompatibilne, nego sebe zatvoriti prema drugim sistemima, čije semantičke strukture i racionalitet sistem ne može prosuditi.³

Istaknuti mislilac sistemski teorijske paradigme, njemački sociolog, Niklas Luhmann piše - da je politički subsistem jedan funkcionalni subsistem pored drugih, koji se razlikuje u stvari u načinu samoreferencijalnosti od drugih subsistema, jer za politički subsistem samo su relevantne političke odluke i sa tim politička moć, koji mogu biti procijenjeni na osnovi priznatih razlika između vlade i opozicije kroz biračku populaciju.⁴ Funkcije političkog subsistema leže u produkciji, upravljanju i kontroli za funkcionalno diferencirano društvo generirane političke moći.⁵ Niklas Luhmann nastoji

---

² O tome usp. Luhmann, 1985: str. 159.

³ Willke, 1992: str. 331.

⁴ Luhmann, 1981: str. 33.

⁵ Luhmann, 1988: str. 49.

da eksplicira mehanizam samoodržanja funkcionalno diferenciranih društava, unutrašnju dinamiku svakog pojedinačnog sustava kao i komunikacijske relacije između sustava koji sačinjavaju dato društvo. U njegovim sociološkim analizama, on apostrofira da savremeno funkcionalno diferencirano društvo predstavlja kompleks međusobno heterarhijski povezanih podsustava kao što su pravni, politički, ekonomski, obrazovni, militarni sustavi etc. To su autopoietički ili samoreferencijalni zatvoreni sustavi koji funkcioniraju po binarnom kodu (na primjer, pravedan/nepravedan za pravni sustav, istinit/lažan za sustav znanosti etc.). Ovo ima neposrednog utjecaja na nemogućnost kontrolisanja ili upravljanja operacijama nekog sustava od strane drugog sustava. Svaki od navedenih sustava funkcionira na osnovu mehanizma za samoodržanje i svi ekskludiraju svoje probleme regulišući sami sebe, pri čemu se oni razgraničavaju od drugih sustava odnosno vanjskog okruženja. Socijalni procesi, o kojima se ranije isključivo upravljalo preko legitimacijskih postupaka, sada su u visoko kompleksnim društvima zamijenjeni kroz opšte zaobilazne mehanizme oblikovanja značenja i stabilizacije sistemske kontingentnosti. Kod visokog kompleksiteta, sustavske kontingencije i varijabiliteta funkcionalno diferenciranog društva ne može više legitimacija političke moći ostati prepuštena jednom «imanentno» pretpostavljenom moralu, nego treba biti dostignuta u političkom i pravnom sustavu. Pored toga treba biti osigurano, da pravila za obavezujuće odluke kao premise o ponašanju budu pretpostavljene, bez toga da može biti apriori specificirano, kakve konkretne odluke trebaju da budu usvojene. Proceduralna legitimnost kolektivno obavezujućih odluka ne rezultira se više iz tradicionalnih formi neposredne saglasnosti i determinacije pravilnih odluka. Novo kod takvih legitimacijskih procedura karakterizira Niklas Luhmann na sljedeći način: «Legitimacija kroz postupak i kroz jednakost mogućnosti, da bi se otuda dobile zadovoljavajuće odluke, nastupa na mjesto starijih prirodno-pravnih objašnjenja ili razmjene formalizovanih metoda oblikovanja konsenzusa. Postupci nalaze jedan način generalnog priznanja, koje je nezavisno od vrijednosti zadovoljavanja pojedinačne odluke, i ovo priznanje uključuje prihvatanje i uvažavanje obavezujućih odluka.»⁶ Prema tome, imanentno obilježje modernih funkcionalno diferenciranih društava je veoma visok stepen funkcionalne diferencijacije i kompleksnosti. Iz cjeline socijalnog sistema izdiferencirali su se po svojoj funkciji

---

⁶ Ibid., str. 31.

autonomni i u sebi, relativno zatvoreni subsistemi. U svakom od njih odvijaju se karakteristične operacije po imanentnim pravilima koja imaju važnost samo u datom subsistemu. Tako se i politička moć rezultira, prema ovom shvatanju, iz komunikacijskih relacija političkog subsistema: «Bez obzira kako je pojam moći pojmljen i da li se i kako se on razlikuje od drugih formi utjecaja ili resursa ospoljenja: svaki put se radi o socijalnom odnosu, u kome na obje strane može biti drugačije djelovano.»⁷ Političkoj moći subordinirani socijalni akteri doživljavaju moć i prilagođavaju se moći samo onda, kada oni ne bi vidjeli i preferirali druge mogućnosti vlastitog djelovanja. S druge strane, isto tako nosilac moći ispoljava vlastitu moć prema Niklas Luhmann samo onda, «kada on ovo ne čini neizbježno kao jedan automat, nego kada se on odluči za to, da bi realizovao jedan definisan pravac ponašanja.»⁸ Svaki u komunikaciji participirajući socijalni sistem može principijelno na različit i za njega odnosno za komunikacijske partnere na nesigurno predvidiv način djelovati. Otuda, ovakva situacija posjeduje uvijek obilježja *dvostruke kontingencije*. Iz toga Niklas Luhmann deducira zaključak: «Moć nastaje, prema tome, *samo pod uslovima dvostruke kontingencije na obje strane komunikacijskog odnosa*. To znači da: kako za nosioce moći tako i za moći subordinirane aktere mora odnos tako biti definisan, da oba aktera mogu i na drugi način djelovati. U ovom smislu dakle čak: *podvostručenje dvostruke kontingencije*.»⁹ Ako takva dvostruko kontingentna komunikacijska relacija bude pretpostavljena, dopušta se, da se uloga moći kao komunikacijskog medija prema Niklas Luhmann sadržajnije razumije: «Moć osigurava moguće determinističke nizove, nezavisno od volje moći subordiniranih socijalnih aktera – da li oni to žele ili ne.»¹⁰ *Funkcija moći se sastoji u regulaciji kontingencije kompleksnih socijalnih sistema*.

Hemlut Willke je ukazao na to, da suštinu problema intersistemske komunikacije i prema tome regulacije systemske kontingentnosti čini jedva moguća vjerojatnost/nevjerojatnost uspjele komunikacije između autonomnih, samoreferencijalnih operirajućih subsistema. Step en uspjele komunikacije pretpostavlja, da subsistemi interaktivno jedni za druge tako saopštavaju informacije, da one mogu biti

---

⁷ Luhmann, 1987: str. 117.

⁸ Ibid., str. 117.

⁹ Ibid., str. 117.

¹⁰ Luhmann, 1988: str. 11.

razumljive i od drugih sistema. Osnovni je problem, da različite semantičke strukture budu svodljive na jedan za sve subsisteme razumljiv jezik. Isto zato važi za kompleksne sisteme, da su organizacijske strukture njihovog poretka vezane za gramatiku prenošenja razumljivih informacija. Ova pravila, koja organizuju prenosivost razumljivih informacija između autonomnih subsistema, označava Helmut Willke kao pravila prenosivosti. Ovim pravilima se određuju način i kvalitet internih korelacija između autonomnih subsistema; dalje ona definišu stepen spajanja i otvorenosti izdiferenciranih dijelova i na kraju data pravila determinišu kvalitet usaglašavanja i koordinacije između subsistema pa prema tome i mogućnost kontrole i regulacije kontingentnosti.¹¹

«Kao i svaki drugi medijski kod, odnose se isto tako i kodovi moći na jednu moguću - ne nužno na jednu stvarnu - diskrepancu rezultata selekcije između alter i ego, tako da on njih izjednačava.»¹² Moć je dakle po Niklas Luhmann pojmljena *kao simboličko generalizirani medij komunikacije političkog sistema*, pri čemu se utjecaj ovog medijuma u bitnom zasniva na negativnim mogućnostima sankcija kroz moć vlastodržaca prema moći subordiniranih.¹³ Niklas Luhmann polazi zato od toga, da je moć samo prepoznatljiva i prakticirana, kada se ponašanje aktera orijentira prema simboličkom kodu, koji definira jednu situaciju kao situaciju moći: «Moć je dakle uvijek onda i samo onda data, kada komunikacijski akteri njihovo ponašanje definiraju u odnosu na jedan primjeren medijum komunikacije.»¹⁴ Normativna teorija moći imala bi se dakle neodgodivo zanimati sa uslovima i konsekvencijama institucionalizacije jednog takvog koda moći, koji za tipičnu situaciju reguliše orijntacijske mogućnosti priprema i pripisivanje kauzaliteta.¹⁵ *Moć u modernom funkcionalno diferenciranom društvu*, prema ovoj teorijskoj koncepciji, *djeluje* ne više na osnovu socijalne slojevitosti, nego *na osnovu formalne organizacije*. Sva stupnjevanja, konkretne divergencije i oplemenjivanja moći je danas usmjereno na formalnu organizaciju (socijalni sistem). To se posebno odnosi na oblikovanje dužih i postojanih nizova moći, za indirektno primjene moći, kao npr.: upravljanje izvršavanjem moći kroz druge aktere, i za stupnjevanje eficijencije u

---

¹¹ Willke, 1992: str. 346.

¹² Luhmann, 1988: str. 12.

¹³ Vidi o tome šire: *Ibid.*, str. 12.

¹⁴ Luhmann, 1987: str. 118.

¹⁵ *Ibid.*, str. 118.

smislu, da se sa jednom odlukom mogu mnoge, u pojedinačnom smislu još nepoznate, ali zato usklađene posljedice inicirati.¹⁶ Socijalni sistem je jedan mehanizam diferencijacije i distribucije kontingentne moći. Za Niklas Luhmann ne postavlja se više u modernim funkcionalno diferenciranim društvima pitanje zloupotrebe moći, nego se radi o problemu, da li društvo kroz socijalne sisteme ne proizvodi previše neupotrebljive moći.¹⁷ Sistemska moć - piše Niklas Luhmann - nije ništa drugo nego jedan slučaj primjene preoblikovanja pozitivnih u negativne sankcije. Ona se zasniva na tome, «da se članstvo u organizacijama i posebno vršenje viših pozicija dopušta kao prednost i nedopuštanje odnosno uskraćivanje može se potom odnositi na negativne sankcije. Ova moć sankcija može biti sa njene strane detaljno kondicionirana. Svaki akter se mora jednoj prethodno datoj strukturi zadataka i pozicija prilagoditi i upute izvršavati (odnosno upute davati!), da ne bi bio otpušten. Uslovi mogu biti promjenjeni, ali promjena može sa njene strane isto tako biti kondicionirana.»¹⁸

Problem upravljanja decentralizovanim dijelovima unutar organizacije/sistema razmatra Helmut Willke iz pozicije organizacijske moći, pri čemu se organizacijska moć odnosi na probleme održanja i reprodukcije cjeline. Upravljački vrh organizacije treba sam odlučiti, koliko autonomije treba pripisati decentralizovanim dijelovima. Organizacije se odlikuju prije svega kroz stvaranje organizacijske moći. Unutar organizacije su socijalne koristi vezane za članstvo, koje je opet povezano sa priznavanjem interno definisanih organizacijskih nadležnosti. Kao negativna sankcija djeluje isključenje iz članstva i gubitak sa članstvom povezanih socijalnih koristi. Za organizacionu moć važi, pri tome, isto kao za svaki uticaj/moć: da drugi tok komunikacije mora biti od moći subordiniranih socijalnih aktera u mnogo snažnijoj mjeri izbjegnut, nego od aktera koji raspolažu sa moći. Ali, ako su upotrebljivi ljudski resursi vrlo ograničeni, mora otuda svako ekskludiranje iz članstva prije biti izbjegavano od nosilaca moći, nego od moći subordiniranih aktera, jer u suprotnom organizacijska moć dostiže granice njenog djelovanja.

---

¹⁶ Ibid., str. 122.

¹⁷ Ibid., str. 123.

¹⁸ Ibid., str. 122.

Socijalni sistem se ne pojavljuje samo kao jedan mehanizam diferencijacije i distribucije kontingentne moći, nego se isto tako unutar socijalnih sistema oblikuju alternativni identiteti. U kompleksnom, umreženom sistemu proces razvoja alternativnih identiteta svakog subsystema treba biti nošen od decentralno dislocirane inteligencije segmenata i od diferenciranih aktera sa autonomnim refleksionim resursima i upravljani od systemske koordinacije i integracije. Upravljanje komunikacijskim relacijama između socijalnih sistema u smjeru prema odabranom alternativnom identitetu pretpostavlja oblik upravljanja, koji se ne suprotstavlja operativnom načinu funkcionisanja kompleksnog sistema, nego u suprotnom, on ga podržava. Okruženje sa njegovom kompleksnošću djeluje na socijalne subsysteme da reduciraju kompleksitet. Uspješan učinak socijalnih subsystema sastoji se u tome da u interaktivnom povezivanju komunikacija, izborom određenih mogućnosti, reduciraju kompleksnost i na taj način omogućavaju autopoietičku (samo)reprodukciju subsystema. Iz toga proizilazi, da političko administrativni kompleks modernih funkcionalno diferenciranih društava upravo zbog kontrole visokog kompleksiteta mora podržati oblikovanje alternativnih identiteta u smislu dizajniranja jedne izabrane opcije da bi se time smanjio visok nivo systemske kontingentnosti za svaki dati subsystem.¹⁹ Traganje za razumnim identitetom kompleksnog, visoko diferenciranog društva je prema Helmut Willke svakako bez izglada, dokle, kako to Jürgen Hebermas pretpostavlja, se stvaranje racionalnog identiteta vezuje za diskurzivne forme, koje su isključivo usmjerene na dostizanje diskurzivnog konsenzusa.²⁰

Oblikovanje značenja i identiteta autonomnih i intedependentnih funkcionalnih subsystema utemeljeno je u samoreferenciji samog subsystema. Ovo determiniše pretpostavke za moguće kontakte sa kontekstualnim okruženjem u kojem figuriraju drugi funkcionalni subsystemi. Poimanje subsystema kao autopoietičkih, zatvorenih sistema koji sve informacije oblikuju interno, inkludirajući i razliku sistem/okruženje, implicira da se upravljanje tim subsystemima može shvatiti kao autoupravljanje. Svaki funkcionalni subsystem se orijentiše u odnosu na njegove vlastite diferencije, prema vlastitoj konstrukciji stvarnosti i prema vlastitom kodu. Funkcionalni subsystem nameće sebi restrikcije, koje se rezultiraju iz systemske kontingencije i funkcionalne

---

¹⁹ Willke, 1992: str. 340.

diferencijacije. Sistemska kontingencija je, pri tome, podređena kontroli kroz racionalni izbor određenih alternativa kroz samoreferenciju unutar subsystema. U tom je smislu mnoštvo alternativa (kontingentnih opcija) pretpostavka za strategije kompatibilnosti funkcionalno diferenciranih sistema i uslovljenosti socijalnog poretka moći. Primjena samoreferencije na administrativno politički kompleks samo pokazuje, da se politički sistem treba podvrgnuti kontroli vlastite kontingencije, da bi mogao participirati u sopstvenom interesu interaktivno sa drugim funkcionalnim subsystemima u fleksibilnim transakcijskim odnosima (odnosi sistema međusobno i odnos svakog pojedinačnog subsystema prema vanjskom okruženju).

Legitimnost kroz procedure ili proceduralna legitimnost

Socijalni sistemi stvaraju nesavladivi kompleksitet savršene entropije s jedne strane i nesavladivi kompleksitet savršenog poretka s druge strane, kroz sistemsko specifičnu selekciju operacija iz apostrofiranih relacija između komunikacija, koje su u datom sistemu sposobne za komunikacijske interakcije. Kriteriji, prema kojima se dešavaju sistemsko specifične selekcije, su posebni uslovi za operacije svakog odnosnog subsystema: njegove vodeće diference i strukture očekivanja.²¹ U okviru jednog datog društva odnos između kompleksiteta i kontingencije je otuda karakteriziran, da «mogućnost stvaranja različitih realiteta kroz izbor određenih opcija kompleksne interakcije s jedne strane i jednog samoograničenja kompleksnog sistema kroz ovu prekomjernost opcija»²² s druge strane, čini apostrofirani paradoks plauzibilnim i može sa tim uzrokovati jednu nelinearnu evoluciju. Da bi se konzekvence nelinearne evolucije otklonile, trebalo bi evolucionim procesima upravljati spolja. Ali, dato može uspjeti samo, kada se dostigne jedno fundirano razumijevanje načina dešavanja operacija kompleksnog, samoreferencijalnog sistema. U modernim teorijama o društvu ne radi se samo o jednom jedinom datom poretku, nego na osnovi ekstremno visokog vlastitog kompleksiteta ovih društava i o istovremenoj mogućnosti različitih sistema – o sistemskoj kontingenciji sistema.

---

²⁰ O tome usp. Willke, 1989: str. 105.

²¹ Willke, 1989: str. 97.

²² Luhmann, 1987: str. 118

Postojanje kompleksnih organizacijskih sustava unutar funkcionalno diferenciranog društva ima za posljedicu, da je organizacijska moć spolja posmatrana drugačije procjenjena, nego sa unutrašnjeg stanovišta. Od spolja gledano, moć se pripisuje vrhu, dok u stvarnosti postoje teško spoznatljive ravnoteže moći, koje osim toga variraju sa temama i situacijama. Ovo se usmjerava u slučaju organizacije na formalnu hijerarhiju. Otuda je hijerarhijskom vrhu pripisano više moći, nego što je on stvarno ima. Ovaj proces kauzalne atribucije ostaje, i tek to čini odnose kompleksnim, ne bez utjecaja na stvarne odnose moći. Organizacija prema vani mora atribuciju moći nagraditi, jer drugačije ne bi više organizacija u okruženju mogla biti kao organizovani poredak promatrana i uvažavana; za spoljašnju komunikaciju potrebne su simplifikacije, koje onima napolju omogućuju jedno uvažavanje (postupak) organizacije. Saglasno tome, mora se prestiž moći hijerarhijskog vrha njegovati i očuvati. Sa tim je eksterno pripisivanje moći, jedan faktor moći u internim konfliktima. Nosioci pozicija moći mogli bi prijetiti, organizaciju da napuste ili na neki način stvoriti konfliktne situacije, u kojima za okruženje biva prepoznatljivo, da organizacija ne djeluje kao funkcionalna cjelina utjecaja i odlučivanja. Na toj osnovi postoji jedan oblik informalne moći formalnog vrha, koja se na tome zasniva, da njegova moći biva atribuirana. I ova atribucija kao simboličko generalizovani proces je senzibilna prema informacijama o činjenicama.²³ Sa izgradnjom organizacijske moći mogle bi iluzorne (neostvarive) komponente preko opazajnih diferencijacija između sistema i okoline postati realne. Uporedivo sa jednim kreditom postoji prema Niklas Luhmann kod pojama moći jedno ograničeno smisleno prekoračenje resursa: «Nosilac moći donosi više odluka i postiže djelovanje više odluka, nego što ih on u konfliktnim slučajevima može sprovesti. Pored toga, njemu pomaže pod modernim uslovima diferencijacija između sistema društva i sistema, organizacije i procesa atribucije. Kada nosilac moći njemu priračunatu moć manje koristi i sebe ograničava na moć, koju on stvarno ima, izaziva on jedan deflatorski trend. On radi intenzivno na njegovim organizacijskim instrumentima i opasnost je, da on uopšte ne stigne iz zone prijetnje u zonu uspjeha ispoljavanja moći. Obrnuto: kada se nosilac moći prejak na samo njemu pripisanu moć oslanja, izaziva on jedan inflatorski trend. On biva sa tim zavisen od vidljivih uspjeha, koji pokazuju, da on moć ima, i istovremeno ranjiv kroz krize, u kojima biva vidljivo, da on njegove odluke ne može osigurati kroz

---

²³ Ibid., str. 124.

sankcije.»²⁴ U unutrašnjoj diferencijaciji političkog sustava u politiku, upravu i publiku Niklas Luhmann otkriva spiralnu konstelaciju moći: «Što su jače i jasnije ove tri forme sudjelovanja u političkom sustavu – *publika, politika i uprava* – diferencirane i uzajamno osamostaljene mogle biti, utoliko jače nastaje jedan kružni proces moći. Publika bira vodeće ličnosti i političke programe u politici, političari koncentrišu premise za obavezujuću odluku, uprava odlučuje i povezuje sa tim publiku, koja sa svoje strane ponovo bira. Ovaj kružni tok inducira sa njegove strane jedan suprotni kružni tok, i to u mjeri, kakvo ponašanje pod visoko kompleksnim uslovima mora biti izabrano i tako ostaje upućeno na prethodnu redukciju kompleksiteta.»²⁵ Tako da institucionalna politika jedva da može raditi bez projekata uprave. Publika je upućena na prethodnu selekciju ličnosti i programa unutar politike. Uprava potrebuje u mjeri, u kojoj ona ekspandira u kompleksna područja djelovanja, dobrovoljno sudjelovanje publike, dakle treba ovoj utjecaj dopustiti. Unutar jednog takvog dvostrukog kružnog toka razvijaju se sve «apsolutne» uporišne tačke, sve prirodno pravne odnosno transcendentne sigurnosti. Konstelacija moći – piše Niklas Luhmann - konstituira se kao zatvoreni samoreferencijalni sistem: «Jedan intenzivan kontakt sa okruženjem nije sa tim ni u kom slučaju isključen: ali informacije nalaze samo pristup, kada i koliko se one prilagođavaju samoreferencijalnom procesiranju ovog sistema i njegov poredak reproduciraju sa uvijek novim elementima.»²⁶ Prema tome, unutrašnjost sustava je zona reducirane kompleksnosti: komunikacija koja se dešava unutar sustava se zasniva na selektiranju isključivog ograničavanja ukupne količine informacija koje dolaze spolja. Ovaj proces je stoga nazvan *redukcijom sistemskog kompleksiteta*.

Politička legitimnost je - piše Helmut Willke - kontingentna formula moderne politike, utoliko kada se specifično političko gledište procjenjivanja ili vrednovanja kontingentnih odluka poveže sa univerzalnom deskripcijom imanentnih dostignuća (rezultata) institucionalne politike u pojmu legitimnosti; *legitimnost predstavlja u medijumu političke moći važeću formu jedinstva politike, jer su se društvene funkcije institucionalne politike za to specijalizirale, kolektivno obavezne odluke generirati i sprovesti*. Otuda, institucionalna legitimnost označava isto tako generalizirana mjerila vrednovanja za

---

²⁴ Ibid., str. 125.

²⁵ Luhmann, 1987: str. 148.

²⁶ Ibid., str. 148.

diferencirane forme vlasti, koje mogu imati tradicionalnu, harizmatsku ili racionalnu formu. U sistemsko teorijskom konceptu figurira, prema tome, legitimnost kao forma organizacije i kontrole kontingencije,²⁷ odnosno kao osobina političkog subsistema ili isto tako kao osobina jednog od načina djelovanja. U ovom intersistemskom kontekstu institucionalna legitimnost vezana je za politički sustav.

Helmut Willke pripisuje veliki značaj ne samo načinima procesuiranja, nego i zaključcima kroz procedure: «Iz toga slijedi otprilike, da legitimnost inače nije samo proizvedena kroz postupak, nego i kroz zaključke, koje jedna procedura dopušta, da se usvoje, iako je jasno da se ni jedan zaključak ne može sam od sebe dati i svaki zaključak obrazuje samo polaznu tačku za njegovo razmatranje u daljnim procesima. Radi toga, formula treba glasiti *ne legitimnost kroz proceduru, nego legitimnost kroz zaključke u proceduri*.²⁸ Legitimnost političkog poretka dopušta se prepoznati na kvalitetu procedura i usvojenim odlukama. Politički sustav ne može prema gledištu Helmut Willke o svim društveno važnim odlukama samostalno odlučivati; autonomija ostalih subsistema ograničava komunikacijski prostor za djelovanje političkih odluka. Ako administrativno politički kompleks ne želi izgubiti primat zbog njegovog utjecaja na odluke drugih subsistema, tada treba hijerarhijsku strukturu modernih društava razgraditi i otuda involvirati nehijerarhijske (poliarhijske) forme odlučivanja u sisteme pregovaranja.

Dok je konflikt oko ograničenja institucionalne moći administrativno političkog kompleksa vođen istovremeno u povodu sa odbranom u model funkcionisanja institucionalne politike instaliranog «absolutnog» prava odlučivanja u pitanjima moći, dotle je mogla legitimna politika prema njenim utilitarističkim sklonostima računati sa emancipatorskim otporom i prevratničkim osvježavanjem odnosnih interesnih grupa, organizacija i funkcionalnih subsistema. Do ove situacije bio je korigirajući negativni feedback involviran u diferenciranje institucionalne politike. Tačno je da ovi uslovi u modernim društvima nisu više dati, nego su se transformisali u pozitivan feedback, otkako politika isto tako saraduje sa finansijskim resursima moći, dakle, novac je postao jedan bitan faktor ispoljavanja političke moći. Jer, sada više ne odgovara racionalitetu socijalnih aktera, da se protiv aspiracija moći institucionalne politike pruža otpor ili da

---

²⁷ Willke, 1992: str. 37.

se institucionalna politika ograničava; nego socijalni akteri mnogo više tendiraju aktivnom unapređenju i proširenju državne politike blagostanja do nivoa, na kojem se sve više socijalnih aktera organizira sa glavnim ciljem, da bi njihove aspiracije za maksimalizaciju interesa u procesima obrazovanja mnijenja i donošenja političkih odluka mogli eficientnije artikulirati.

Za pravni subsistem imanentna interna diferencijacija u centar i periferiju, sa sudstvom kao centrom može se na sličan način, isto tako, opažati i u političkom subsistemu. Centar političkog subsistema je ovdje zauzet kroz državnu organizaciju. Periferija političkog subsistema sastoji se prema Niklas Luhmann iz političkog grupiranja i političkih partija: «Politička periferija mora, da bi njenu funkciju podrške (političkog mobiliziranja) mogla uopšte ispuniti, spontanije biti oblikovanja nego sama država.»²⁹ Presudno za održavanje ovog poretka je održavanje diferencijacije između centra i periferije; čija je sistemsko interna granica definisana kroz nosioce funkcija (uloga) i u transsistemskom kružnom toku političke moći (re)producirana. Drugačije, ne može nikakva demokratija postojati. Demokratizacija političkog subsistema povećava kompleksitet sistema i istina, kako Niklas Luhmann pretpostavlja, u jednoj mjeri, «da sistem sebi jednu hijerarhijsku organizaciju može samo još u njegovom državnom jezgru dopustiti i kao kompleksni sistem prema formi diferencijacije centra i periferije mora pristupiti.»³⁰

Konfliktni odnos između parcijalne autonomije funkcionalno diferenciranih subsistema (pravnog, političkog, militarnog, religijskog etc.) i nužnosti njihovog kohezivnog, interaktivnog djelovanja i zajedničkog prilagođavanja u kontekstima modernog društva, s druge strane, označava Helmut Willke kao osnovni problem modernog društva. U povodu, s tim dvije premise razvoja modernog društva postaju uzajamno očigledno problemom: s jedne strane, *princip funkcionalne diferencijacije*, prema kome se sa povećanom specijalizacijom i tematskim ograničavanjem funkcija uvećavaju njihove interdependencije, jer, svaki pojedinačni funkcionalni sektor djelovanja i prema tome svaki funkcionalni subsistem mogu samo u korelaciji sa svim drugim dijelovima konstituirati jedno funkcionalno održivo društvo. Drugi je *princip operative*

---

²⁸ Ibid., str. 50.

²⁹ Luhmann, 1993: str. 336.

³⁰ Ibid., str. 336.

zatvorenosti, prema kome sa povećavanjem autonomije, indiferencije i rekurziviteta rastu i interdependencije između funkcionalnih sektora, jer ovi dijelovi sa fundamentalnim cirkularitetom, samoreferencijom i samoprodukcijom kompleksnog sistema postaju tek subsistemi, na koje mogu kontekstualna dešavanja samo vrlo selektivno utjecati.³¹

Dovde je Helmut Willke pravilno analizirao interaktivnu korelaciju između političkog subsistema i drugih funkcionalnih subsistema; ipak odnos između društvenih struktura moći i političke moći nije dovoljno uvažen u analizi problema moći. Jer legitimacijska osnova političkog sistema ovisi prvenstveno od pitanja, kako output svakog postojećeg političkog sistema utiče na reduciranje autonomije socijalnih sistema i kako može otuda dugotrajnije stabilizovati novu ravnotežu za autonomiju dijelova i umrežavanje. Sa ovim ostaju pitanja moći i legitimacije vezana za funkcionalne uslove političkog sistema, iako, pri tome, dinamiziranje perspektiva (rast unutrašnjeg potencijala subsistema) može za konkretne subsisteme značiti modernizaciju subsistemskog kompleksiteta kroz formu „civilnog“ racionaliteta. U tome leži osnova svođenja kategorije političke moći na status jednog medija u okvirima sistemsko teorijskog diskursa o moći.

Proces civiliziranja političke moći - konstatuje Helmut Willke - zasniva se bitno na tome, da se za to stvaraju psihičke i socijalne pretpostavke, koji omogućavaju (dopuštaju), da „spoljašnja prisila“ bude zamjenjena kroz „samoprisilu“. Ovo se može ovdje posmatrati kao suština pojma (samo)vezivanja sistema: eksterne prisile subsistema moraju se, ako treba osigurati civilitet jednog visoko kompleksnog društva, transformisati u interne prisile subsistema. Vanjska referenca kao relacija između diferenciranih kompleksnih subsistema ne samo da je *kontraproduktivna*, jer ona razara kompleksitet i trivijalizira obilje opcija, nego je ona i *neeficijentna*, jer kompleksni subsistemi ne mogu spolja adekvatno biti upravljani, što je samo moguće po cijenu njihove simplifikacije. Isključivi neuspjeh vanjskih referenci, bilo to kao posljedica troškova prisile, bilo kroz netransparentnost (kao što je u zapadnim društvima potvrđeno kroz pojmove krize vlada, deficite u sprovođenju prava, državi koja je zakazala), prepušta specijalizirane funkcionalne sisteme njihovoj nesavladivoj vlastitoj dinamici i generira problem

---

³¹ Willke, 1989: str. 48.

nekontrolisane i neusmjerene konkurencije subsistemske specifičnih strategija maksimiranja.³² Civiliziranje modernog društva zasniva se na jednom paradoksalno doživljenom rezultatu političkog subsistema, s jedne strane političku moć monopolizirati i u kompetenciji ovaj monopol zadržati, a, s druge strane, monopol povezati sa samoograničenjem u vršenju moći u interesu autonomije prostora slobodnog djelovanja i sprovedenih pravnih pozicija.³³ Ovaj proces (re)distribucije moći pretpostavlja razvoj potencijala civilnog društva u modernom društvu. Politička moć u modernom diferenciranom društvu otuda se karakteriše time, da je normativna moć samo jedan od resursa upravljanja među mnogim drugim resursima; da institucionalna moć u kompleksnim sistemima nije više hijerarhijski organizirana; da je primjena političke moći u socijalno i tehnički diferenciranim sistemima riskantna i kontraproduktivna i da se moć političkog subsistema u diferenciranim društvima, mjereno prema njenoj funkciji odnosno eficijenciji, prije deficitarno (umjereno) nego pretjerano ispoljava.³⁴

Pored toga, proširuje Helmut Willke njegovu koncepciju civiliziranja političke moći u smislu, da se etablira jedna intermedijarna organizacijska i interakcijska struktura sa različitim formama upravljanja između političke i ekonomske sfere djelovanja, jedna matrica, koja raspolaže sa mnoštvom različitih organizacijskih struktura – od paradržavnih organizacija do organizacija civilnog društva etc. Sa tim može jedno heterarhijsko, između političkog sistema i drugih socijalnih aktera, usklađeno djelovanje isto tako tamo uspješno ispoljavati njegov utjecaj, gdje bi autoritarna politička intervencija bila neeficijentna ili bi prije svega izazvala otpor različitih aktera. Ove promjene shvata Helmut Willke kao momente procesa civiliziranja političke moći, a, sa tim je pojmjeno, da na mjesto jedne vanjske prisile nastupa mogućnost, da se (auto)upravljanje, (auto)organizacija i prema tome, isto tako i (auto)određenje subsistema jednog društva koristiti za oblikovanje poretka (legitimacijske osnove) ovog društva.³⁵

---

³² Willke, 1992: str. 329.

³³ Ibid., str. 58.

³⁴ Willke, 1989: str. 132.

³⁵ Willke, 1992: str. 80.

Sa funkcionalnom diferencijacijom diferencira se društvo u autonomne, samoreferencijalne i operativno zatvorene funkcionalne sisteme, i otuda, *nastaje problem jedinstva modernog društva, koje se zasniva na kontigentnoj formuli institucionalne politike*. Problem - jedinstvo društva reprezentovati u jedinstvu njegovog političkog sistema - je kroz povijesno kontinuiranu postepenu autonomizaciju funkcionalnih sfera i sekularizaciju političke moći prevaziđen. Civiliziranje političke moći znači njenu distribuciju na različite strukturalne i funkcionalne aktere, sa ciljem, da se izbjegne koncentracija moći na vrhu organizacije ili socijalnog sistema. Sistemsko teorijski diskurs se zadovoljava sa jednakostima šansi za pristup i osvajanje političke moći. Pored toga, radi se kod pristupa moći samo još o mogućnosti, ključne političke odluke staviti pod utjecaj, a ne više o jednakom pristupu takvim resursima moći i legitimnosti, koji su pretpostavka za dobijanje političkih pozicija moći.

Moderno se društvo može opisati, kako je već naprijed apostrofirano, kao funkcionalno organizovani sklop specijaliziranih subsistema. Sa specijalizacijom i uvećavanjem kompleksiteta (prije svega kroz oblikovanje vlastite diferencirane semantičke strukture) stupaju kriteriji racionaliteta subsistema u jednu nužnu antinomiju sa kriterijima sistemskog racionaliteta cjeline društva. Pored ove konfliktne matrice nastaju u procesu funkcionalne diferencijacije između specijaliziranih subsistema i unutar ovih subsistema novi oblici konflikata, koje nije moguće razriješiti kroz proceduru konsenzusa, nego mogu biti riješeni samo kroz prikladne forme procesiranja disencija. Pored toga, ostaje otvoreno pitanje, da li ukupna konfliktna matrica kroz procesiranje disencije može biti «dokinuta», kada konflikti nisu razriješeni unutar disencije, i otuda se dešava moguća dekonstrukcija integracijskog sklopa subsistema jednog društva.

Niklas Luhmann i Helmut Willke konstatiraju da se moć u funkcionalno diferenciranom društvu više ne vrši na osnovi socijalne stratifikacije, *nego na osnovu formalne organizacije; politička moć reducira kompleksitet u jednoj za druge obavezujućoj formi i omogućava donošenje odluka; ispoljavanje moći sastoji se pretežno u izvođenju negativnih sankcija; legitimnost kolektivno obavezujućih odluka rezultira se iz formalno demokratski osigurane procedure* kroz difuznu masovnu podršku (lojalnost građana datom socijalnom poretku). Politički subsistem nalazi se pod pritiskom različitih

alternativa ili opcija, na kojima se zasniva problem systemske kontingentnosti. Da bi se otuda izbjegao haotičan razvoj političkog i pravnog subsistema, systemska kontingencija se dovodi pod kontrolu političkog subsistema. *Oblikovanje proceduralne legitimnosti je funkcija političkog subsistema, koji donosi najvažnije odluke za kompleksno društvo.* Drugi funkcionalni subsistemi su rasterećeni od legitimacijskih problema. Istina, ovo legitimacijsko rasterećenje znači više autonomije za subsisteme, ali politički subsistem kontroliše njihove odluke u poslednjoj instanci. Pored toga, političko administrativnom kompleksu je pripisan zadatak, donošenja i implementiranja političkih odluka. Od političkog subsistema donesene i implementirane odluke odnose se samo na interesne strukture političkog sistema; *civiliziranje političke moći znači, isto tako da i drugi politički akteri trebaju participirati u procesima oblikovanja političkih odluka.* Ova koncepcija je karakterizirana od dvije dijametralno suprotne evolutivne linije: s jedne strane, radi se, o usmjerenom političkom nastojanju za ovladavanjem političkom moći, a, s druge strane, civiliziranje političke moći pretpostavlja istovremeno suprotno organizovanu i normativno kontrolisanu (pre)raspodjelu političke moći. Systemsko teorijski diskurs dakle nije samo u metodološkom smislu kompleksno predstavljen, nego je prije svega ispitan u pogledu na praktične odnose. Hijerarhijsko upravljanje u svakom slučaju ostaje za visoko kompleksne funkcionalne sisteme nedovoljno. Na osnovu funkcionalne sposobnosti i umreženosti visoko kompleksnih socijalnih sistema trebaju biti stvoreni socijetalni sistemi pregovaranja. Relativni zahtjev za autonomijom funkcionalnih subsistema i zahtjev za upravljanjem države kao opšteg političkog reprezentanta može na ovaj način biti koordinisan i doprinjeti diskurzivnom ujednačavanju. Generalno, to je zahtjev ovog koncepta, da stepen responziviteta raste sa novim institucijama interesnog posredovanja, obrazovanja konsenzusa i systemske integracije, tako da ukupno mogu biti dostignute eficientnije forme komunikacije i načina formulisanja procesualne legitimnosti.

U takvoj perspektivi civiliziranja političke moći višeslojno modificira problem moći. Kod systemsko teorijskog diskursa radi se u bitnom o tome, da se u odnosima moći između političkih elita koje se biraju na određeno vrijeme i izbornog demosa osigura kontrola moći od strane građana protiv njene zloupotrebe i koncentracije i za ovu svrhu ograniče funkcije legitimnih nosilaca moći. Na drugoj strani ostaje problem odnosa društvene i

političke moći nedotaknut, osobito što je u ovom teorijskom diskursu problematika ograničavanja i koncentracije moći isključivo raspravljana na ravni institucionalne moći, što predstavlja jedan reducirani koncept analize moći, koji je uz ostalo veoma pogodan, postojeće socijalne odnose opravdati kao nepromjenljive.

Literatura:

Bahrtdt, Hans 2010: Schlüsselbegriffe der Soziologie: eine Einführung mit Lehrbeispielen, München: Verlag C.H.Beck.

Brodocz, Andre 1998: Mächtige Kommunikation in Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme, in: Imbusch, Peter (Hrsg.) 1998: Macht und Herrschaft. Sozialwissenschaftliche Konzeptionen und Theorien, Opladen: Leske+Budrich: 183-195.

Luhmann, Niklas 1970: Soziologie des politischen Systems. In: Luhmann, Niklas 1970: Soziologische Aufklärung 1. Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme, 5. Auflage, Opladen, Westdeutscher Verlag.

Luhmann, Niklas 1981: Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat, München - Wien, Günter Olzog Verlag.

Luhmann, Niklas 1985: Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas 1987: Gesellschaftliche Grundlage der Macht: Steigerung und Verteilung. In: Luhmann, Niklas 1987: Soziologische Aufklärung 4. Beiträge zur funktionalen Differenzierung der Gesellschaft, Opladen, Westdeutscher Verlag.

Luhmann, Niklas 1988: Macht; Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.

Luhmann; Niklas 1993: Das Recht der Gesellschaft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas 1997: Legitimation durch Verfahren, Frankfurt a.M.: Suhrkamp & Lucius.

Treibel, Annette 2011: Einführung in soziologische Theorien der Gegenwart, Stuttgart: Leske + Budrich.

Willke, Helmut 1989: Systemtheorie entwickelter Gesellschaften: Dynamik und Riskant moderner gesellschaftlicher Selbstorganisation, Weinheim; München: Juventa-Verlag.

Willke, Helmut 1992: Ironie des Staates. Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaft, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

Willke, Helmut 1995: Systemtheorie III: Steuerungstheorie. Grundzüge einer Theorie der Steuerung komplexer Sozialsysteme, Stuttgart; Jena: Gustav Fischer Verlag.

Willke, Helmut 1996: Systemtheorie. Grundlagen: eine Einführung in die Grundprobleme der Theorie sozialer Systeme, Stuttgart: Lucius & Lucius.